

Klamár Zoltán: Kanizsai mindennapok. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2016, 75 p.*

Egyszer, valamilyen nyilvános felolvasóesten vagy min, Geszti Péter azzal ment a színpadra, hogy ő nem a szavak embere, mondandóját ezért leírta, s most fölolvassa. Utána Esterházy Péter következett, aki viszont azzal kezdte, hogy ő ellenben a szavak embere, ezért mondandóját leírta, s most fölolvassa. Én meg, nyomukban, úgy érzem, szintén a szavak embere vagyok, ezért közlendőmet leírtam, itt is szorongatom a markomban (afféle biztonsági tartalékként), de ha megengedik, mégsem olvasom föl, hanem valami ilyesmiről beszélni szeretnék. Így szándékoztam kezdeni ma esti mondandómat, de miután tényleg leírtam, úgy gondoltam, mégiscsak jobb lesz, ha felolvasom. Egyrészt, ha már ilyen szépen kitaláltam, nem szeretnék semmit kifelejteni, másrészt meg azt is jó lenne elkerülni, hogy a közben eszembe jutó balgaságokkal terheljem Önöket. Folytatom szóval (méltatlan utódként) a nagy elődök példáját és – olvasok!

Kezemben (a másik kezemben) itt van Klamár Zoltánnak ez az, első ránézésre szerény küllemű, ha úgy tetszik zseletpengényi könyve (ide magyarázatként: egyik közös barátunk, B. Kovács István szokta egyetemista korunkba emlegetni, hogy egyszer majd ír egy zseletpengényi könyvet. Azóta ez, a *zseletpengényi*, a nagy álmok megvalósulását szimbolizáló kultikus jelző számomra), szóval itt van ez a külsőleg szerény, belsőleg viszont nagyon is tetszetős könyv. És tartalmas. Ha az ember beleolvas, akkor már benne is ragad. Hogy megínt idézsek valakit, mégpedig a *first lady*, Klárikát, aki szerint a szöveg *rendkívül olvasmányos*. Önmagában ez a jelző persze lehetne akár negatív töltetű is (hiszen, hogy mást ne mondjak, a *Csók és könyv* sorozat darabjai is nyilván olvasmányosak), de sietek hozzátenni, hogy Klárika nyilván nem annak szánta, és én

sem annak gondolom. Ahogy öregszem (mert hát, ha tetszik, ha nem, én is öregszem, nem csak Zoli barátom), szóval, ahogy öregszem, egyre erősebb az a meggyőződés, hogy a szépirodalom eszközeivel egy-egy jelenségről sokkal plasztikusabb kép rajzolható, mint az agyonlábjegyzetelt tudományos munkák sokszor bikkfanyelvével. Egy jó költő négysorosa többet elmond a bennünket körülvevő világról, mint tanulmányok sora. *Hiába, az irodalom, az mégiscsak irodalom marad!* Ady kiáltott fel egyszer valahogy így, s ennek (nem pontos!) citálása már hozza is a következő idézetet: „*Kompország, Kompország, Kompország: legképebbesebb álmaiban is csak mászkált két part között: Kelettől Nyugatig, de szívesebben vissza.*” Megvan, ugye? Az *Ismeretlen Korvinkódex margójára* című tárcájából van. Istenem, mennyit összeírtam én már a magyar népi kultúra keleti és főleg nyugati kötődéseiről, de ilyen tömören és ilyen igazan nem tudtam soha kifejezni a lényegét. No, de ne magamról beszéljek (igaz, az ember mindig magáról beszél), nem is azért vettem ezt az irányt. Hanem azért, mert arra szerettem volna rámutatni, hogy Klamár Zoli könyve, annak szövege, szépirodalmi értékeket villant fel, miközben a szakmai hitelessége is megkérdőjelezhetetlen. Olvasmányos, s ha az ember belekóstol, akkor tényleg nem lehet letenni. Legfeljebb a képek, az illusztrációk zavarhatnak benne, hogy elvegyék a figyelmet az olvasásától. Tulajdonképpen kétszer kellene olvasni. Egyszer a szöveget, másodsor csak a képeket. Mert természetesen a képek is mesélnék, a képek is olvashatóak. Aztán harmadszor: együtt.

Az, remélem, világos, hogy alapvetően most nem a könyv tartalmát, mondandóját fogom itt elismételni, más szavakkal visszaadni: tessenek csak szépen beleolvasni, s meglátják, igazam volt (meg Klárikának is igaza volt): olvasmányos, valóban nem lehet letenni, s nyilván a helyiek is sok új tényt, látásmódot tanulhatnak, hangulatot érezhetnek ki belőle. Valamit azért arról is hadd szóljak, ami miatt számomra tanulságos volt a könyv az olvasása során.

Klamár Zoltán nem szakkönyvet írt, hanem a világtörténelembe ágyazott lokális

* Elhangzott a kötet bemutatóján, a magyarkanizsai József Attila Könyvtárban 2016. október 6-án.

históriát, embereket, hangulatokat bemutató, talán inkább érzékeltető, érezhető, mint ésszel felfogható esszé; egyszóval választott szülővárosa, Magyarokanizsa könyvét készítette el. Mindezt szemmel láthatóan hosszadalmas és gondos (levél- és könyvtári, valamint a terepen végzett etnológiai) szakkutatások előzték meg, a végtermék mégsem lett unalmas szakmunka (már persze annak, akinek egy szakmunka unalmas tud lenni). Voltaképpen képeslapokra, azok képi és szöveges üzeneteire fölfűzve mesél (tényleg mesél!) egy peremvidéki kisváros mindennapjairól, jeles figuráiról, épületeiről, eseményeiről. Továbbgondolásra érdemes, hogy vajon mi az, ami egy-egy település helyi színét adja? Nem, nem valamiféle ősiség! Hiszen itt is láthatjuk, a város a török után települ újjá, mindenféle szedett-vedett népségből (amikor szülőfalumról, Kőbölkútról írtam könyvet, arról a településről, amely szintén a török után települt újra, csak nem délen, hanem északon [szerepel egyébként a könyv borítóján, igaz, rossz helyen], az általam szedett-vedettnek mondott új lakosság kapcsán, egyik lektorom kivette belőle a jelzőt. Mondván, hogy a szedett-vedett túlzottan pejoratív. Pedig nem annak szántam. Ahogy itt sem...), szóval ebből a korabeli Magyarország nyolc vármegyéjéből az új, nyilván mindenféle nációjú, szerencsét próbáló telepesekből. És hát történeti mércével mérve nagyon rövid idő alatt ők hoztak létre a sokféleségből valamiféle egységes magyarkanizsaiságot... Ami, szintén történeti mércével mérve, még rövidebb idő alatt (a szerző szeme láttára) el is kezd veszni... Ez a fejlődéskép tanulságos lehet, főleg ebben a migráncsozós világunkban, bárki számára!

Végezetül inkább általánosságban arról szólnék néhány szót, hogy szerintem mi is az értelme ennek a műfajnak, az „*imádott Bácska egy szelete*” megéneklésének (az „*imádott Bácska egy szelete*” idézet a szerzőnek az én feleségemnek, Icnak és nekem szánt dedikációjából).

És most megint magamról kell beszélnem ahhoz, hogy jobban megértsük a szerző, Klamár Zoltán szándékát, munkája (véltető) mozgatórugóit (ide megint zárójel kívánkozik: ha az ember egy adott mű szerzőjének szán-

dékait fessegeti, akkor könnyen beszaladhat a *gondolta a fene* csövébe, de ezt a rizikót olykor vállalni kell). Zárójel bezárva. Az, hogy magamról is beszélék, ahhoz is hozzásegít, hogy (szerzőnk kedvenc fordulatával élve) lássuk, hogyan (hát így!) kerek a világ. Amit most elmondok, az némileg leegyszerűsített változata a valóságnak, de hát, hogy érthetőek legyünk, olykor le kell egyszerűsíteni mondanódnkat. Magam nem tudok helyekhez, tájakhoz kötődni. Emberekhez inkább, akik Európa különböző szegleteiben élnek, különféle nyelveket beszélnek s ahol ők vannak (a rokonaim, barátaim) ott egyszersmind otthon is tudom magam érezni. Mások viszont (és nagyon csodálom, tisztelem ezt az embertípust) tíz (vagy húsz!) körömmel kapaszkodva ragaszkodnak a *szülőföldhöz*, akárhol vannak, mindent ahhoz hasonlítanak, ahhoz mérnek, minden-honnak oda vágyanak vissza, az ottani hangulatok, ízek, emberek stb. miatt. Egyik első ilyen ember-élményem a már említett közös barát, B. Kovács István volt, aki szűkebb szülőföldjéről, az imádott Gömörrel úgy, olyan szeretettel és lelkesültséggel tudott mesélni, hogy az embert csak rávette, utazzon el oda, s nézze már meg. Értő kalauzolása nyomán aztán az idegen (jelen esetben szerénységem), alföldi ember létére is megszerette ezt a hegyes-dombos tájat. Már azt megelőzően, hogy későbbi párom is onnan lett! A másik ilyen ember Klamár Zoli. Akit, ugye egyetemista korunk óta (kimondani is szörnyű) éppen negyven éve ismerek és tudhatom barátomnak. Ő hasonló szeretettel mesélt mindig a Vajdaságról, Bácskáról, s invitált is mindig, hogy nézzem meg magamnak. Akkor (az 1970-es évek második felében járunk) egy csehszlovák állampolgárnak ez nem lett volna egyszerű vállalkozás, így hát bele sem vágtam. Aztán néhány évtizedre a sors elszakított bennünket egymástól. Amikor, az ezredforduló környékén Zoli barátom ismét fölbukkant, ott folytattuk, ahol 1980 táján abbahagytuk, s újfent elkezdett kapacitálni, hogy menjek már el, nézzem meg azt (azt? ezt!) a Bácskát. Ígérgtettem, terveztük is. Valami azonban mindig közbejött. Időközben aztán négy alkalommal, más apropóból mégis eljutottam a Bácskába, a Vajdaságba, valamibe tehát sikerült belekös-

tolnom. Egyszer ráadásul egy német szervezős tudományos konferencia tanulmányi kirándulása keretében, amikor nem magyar szemszögből utazgattunk (majdnem) errefelé. Nagyon tanulságos volt. Meg kell, mondjam, Zoli (és más bácskai barátaim) elbeszélései, az olvasmányélményeim nyomán már akkor is, amikor még nem jártam itt, valahogy a miénkel, a Kisalfölddel rokon atmoszférájú térségnek éreztem ezt a világot. Ami persze nem véletlen. A török előtt és elől, dél felől a 16–17. században térségünkbe magyar, szerb és horvát menekültek érkeztek (Komáromban ma is áll az ortodox rác templom). A török után, főleg a 18. században viszont az akkori ország északi részéből érkeztek ide, délre magyar és szlovák telepések (szerzőnk ősei is valahonnan északról származnak, aki tud szlovákul, érti a nevét is), ennek köszönhető, hogy Kupuszinán például a palóc nyelvjárást beszélik stb.

Szóval Zoli azért érzi itt itthon magát, mert születése, kapcsolathálója (magyarán: az itteni emberek, magyarok és nem magyarok), az itteni utcasarkok, épületek, folyópartok stb. okán kötődik ehhez a tájhoz, ehhez a településhez, Magyararkanizsához (noha tudom, egy topolyai választott szülőhelyéről beszéltek most). És valahogy én is kötődöm ide: éppen Zoliéknak köszönhetően, a többi közt ennek a könyvnek, aminek szövegét még kéziratban, a születés folyamata során volt szerencsém megismerni, továbbá a történelmi kapcsolatok, a nyelv íze, a multietnikus légkör révén.

Tamási Áron szavai jutnak az eszembe: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” Igen, valaki így van otthon benne, valaki meg amúgy. Ahogy Klamár Zoltán van otthon a világban, az számomra rendkívül rokonszenves és szerethető otthonlét. Könyvével, ami ha kisöcsként is, de Gion Nándor *Virágos katonájához* vagy Balázs Attila *Kinek Észak, kinek Déljéhez* kapcsolódik (magyarán: a maga eszközeivel segít a kívüllónak is megérteni egy színes, soketnikumú és kultúrájú világot), ennek az otthon-létnek hangot is adott. Akár Klamár Zoltán könyvének mottója is lehetne az egyik zárómondat: „Az itt élők egy része végeken túliként vágódott egy másik állam közösségébe, miközben maradt a város lakója, és meg kellett tapasztalnia az

országhatár ide-oda vándorlását.” A peremvidéki lét könyvének is mondhatnám Klamár Zoltán könyvét, amely noha egy konkrét bácskai településről szól, mégis több ez, mint Magyararkanizsa könyve. Benne van az egész tágabb térség életérzése, kínja-baja, öröme, azok az interetnikus, interkonfeszionális és interkulturális viszonyok, amelyek hasonlóan jellemzik Ungvárt, Komáromot, Temesvárt és Magyararkanizsát. Lírai városrajzát, amit ott északon ugyanolyan szeretettel tudtam/tudom forgatni, mint ahogy valahol középen megíródott, kérem, fogadják legalább olyan szeretettel itt délen, mint amilyen szeretettel ezt a szerző megalkotta.

Liszka József

Rastislava Stoličná-Mikolajová: Socializmus na tanieri. Možnosti a praktiky stravovania obyvateľov Slovenska v rokoch 1948–1989. Bratislava, VEDA, 2015, 160 p.

Feuerbach tömörbe szabott mondása szerint: „az vagy, amit megeszelsz.”

Az evés egyike alapvető szükségleteinknek, nélkülözhetetlen a létezés szempontjából, függetlenül a fennálló politikai, társadalmi struktúra mibenlététől. Ugyanakkor a fennálló politikai-társadalmi berendezkedés hatással lehet/van, jelentős mértékben alakíthatja/alakítja a benne élők táplálkozási szokásait.

A társadalmi-politikai átalakulások mindennapi metamorfózisai között vizsgálhatjuk a táplálkozási szokások változásait is. Vizsgálati szempontként kezelve e változásokat, azok bemutatásán keresztül, közelebb juthatunk és mélyebb összefüggéseiben érthetjük meg a vizsgált rendszer lényegét. Hiszen, bármennyire elvont a politikai koncepció, a táplálék és a hozzá kötődő (készítési, fogyasztási) szokások végeredményben mindig személyessé formálódnak, vagyis emberek, közösségek által jelenítődnek meg. Tömören fogalmazva: enni minden korban kell, még ha az evéshez kapcsolódó szokások változnak is.

Rastislava Stoličná-Mikolajová (1948) etnológus legújabb könyvében ilyen szempontok szerint közelíti, értelmezi és értékeli a csehszlovák államszocialista rendszeren belül

a szlovák országrész területén élő lakosság táplálkozással összefüggő szokásait, valamint az állami politikának e területen kifejtett tevékenységét. Az etnológus asszony, egyéb kutatási területei mellett, a kulináris kultúra jeles kutatója.

Kemény borítójú könyve tizenegy fejezetre tagolódik, amit a felhasznált irodalom jegyzéke és egy bő angol nyelvű összefoglaló zár le.

Munkája bevezetőjében rövid áttekintést ad a berendezkedő szocialista rendszernek egyénről, közösségről alkotott felfogásáról, szól a gazdaságban kialakuló új hangsúlyokról, és felfedi, mi inspirálta könyvének megírásában, illetve ahhoz milyen forrásegyütteseket használt.

A szocializmus első szakaszának élelmezési politikáját („Výživová politika prvej etapy budovania socializmu na Slovensku”) elemzi könyve első fejezetében, nagy vonalakban érzékeltetve a második világháború befejezését követő talpra állási évek mutatóit, a változó politikai széljárással megjelenő, a gazdaságban végbemenő változásokat: földreform, kollektivizálás, egységes földműves-szövetkezetek létrehozása, pénzváltás.

A politikai és a hozzá kapcsolódó ideológiai változás és orientáció országos szinten a korábbi nemzetközi kapcsolatok és tagságok felbomlását, illetve új kötelekek létrehozását eredményezte országos szinten. Gazdaságpolitikai síkon Csehszlovákia mint alapító tag bekerült a szocialista országok gazdasági együttműködését szervező KGST¹-be. Ahogy a nyugati, vagyis kapitalista világ bírt tudományosan kialakított koncepcióval a helyes élelmezést és táplálkozást illetően, úgy a szocialista tábor is kialakította erre vonatkozó szempontjait, illetve ezzel tudományosan foglalkozó intézményeit. Esetünkben Prágában, majd Pozsonyban alakítottak ki a népelelmezés kutatására szakosodott intézeteket. Második fejezetében ezt az új, a helyes élelmezésről kibontakozó szocialista koncepciót, annak lényegét foglalja össze a szerző.

Az új állami élelmezési koncepció és annak elérendő céljai, mint szinte minden, politikai feladattá magasztosult, ahol óhatatlanul el kellett ítélni a kapitalista országok helytelen és a tömegek szempontjából előnytelen gazdasági rendszerét, ahol a szocialista propaganda szerint a szegényebb társadalmi rétegek megfelelő anyagiak hiányában egyenesen éheztek. A korszak élelmezéssel foglalkozó szocialista szakavatottjai körében általánosan elterjedt nézet volt, hogy az új szocialista társadalom minőségi életmódváltozást hoz az étkezés területén (is.) Ennek keretében az 1950-es évek derekától kampány indult az új táplálkozási politika népszerűsítésére, melyben mindenekelőtt a különböző konzerválási eljárások és félkész élelmiszerek propagálása mellett érveltek, nyomatékosítva, hogy az új eljárásokkal időt spórolnak a konyhában. Ezzel pedig a szocialista női ideál, amely már nem azonosítható a hagyományos felfogás szerinti házi tűzhely védelmezőjével, hanem a szocialista jövő, benne az ország építésben szervesen szerepet vállaló nő megtestesítőjével, felszabadul korábbi, nem kevés időt emésztő feladata alól. További érv volt az új módszerek mellett, hogy a tradicionális konyha fő buktatóját, a szezonális vitaminhiányt e tudományos módszerek mentén dolgozva kiküszöbölhetik, ezáltal pedig a lakosságot tehetik egészségesebbé.

Könyvének harmadik és terjedelmében leghosszabb fejezetében az új észszerűsítéseket és a megjelenő új élelmiszerek, valamint sütési-főzési alapanyagok szilárd és cseppfolyós termékeinek sorát mutatja be Stoličná-Mikolajová. Ahogy a kezdetektől hosszú éveken át a hétköznapiak nem voltak mentesek az alapvető élelmiszerek permanens hiányától, pl. a minőségi hústermékek (de nem csak azok) folyamatosan hiányoztak, ugyanígy harcot is hirdethettek egészségtelennek kikiáltott, ráadásul még a múlttal is kapcsolatba hozható termékekkel szemben, amint ezt tették a disznósír használatá ellen érvelve. Ugyanekkor szorulnak vissza a széles rétegek tányérjáról a korábbiakban fogyasztott hüvelyes étkek, vagyis növényi eredetű fehérjeforrások, amelyek az egészséges táplálkozás szempontjából igencsak fontosak lettek volna. De olyan

1 Kölcsönös Gazdasági Segítségnyújtás Tanácsa: 1949-ben szovjet kezdeményezésre jött létre.

is előfordulhatott az új rendszer ideológusainak köszönhetően, az 1950-es évek elején járunk, hogy a fehérlenyer és péksütemények fogyasztását egyenesen ideológiailag nem válalhatóknak ítélték. Szintén ehhez az időszakhoz kötődik a cukor túlzott mértékű fogyasztásának a kezdete, ami a társadalom nem kis hányadának az elhízásáért lett felelős, és napjainkig érezteti hatását.

Az egyes ételmezési cikkek terén mutatkozó hiányok a korszak végéig kitartottak, és főleg város-falu viszonylatban mutathatók ki, bár az idő haladtával, ahogy azt a szerző is érezteteli, némi mértékben kiegyenlítődtött és kitöltődött ez a kezdeti különbség.

A munka negyedik és ötödik fejezetében két olyan korabeli (diétológiai és etnográfiai) kutatás eredményeit értékeli és értelmezi, melyek a szlovák társadalom széles köreiben élő, a táplálkozással, ételkészítéssel, az ahhoz kapcsolódó szokásokkal álltak összefüggésben. Amint az a lejegyzett eredmények értékeléséből kiderült, a papíron végzett tudományos szocialista tervek és elképzelések kialakítása egyszerűbb feladatnak bizonyult, mint a berögzült, mindenekeelőtt a falusi társadalom széles rétegeiben szervesen és mélyen ágyazódott hagyományos szokások visszaszorítása, átalakítása.

Stoličná-Mikolajová az ételmezés szocializmus kori üzleti értékesítését vizsgálja hatodik fejezetében, ahol a szlovák országrészen JEDNOTA néven találjuk azt az üzletláncolatot, amelyik nevében mind a mai napig ismert, és talán a korszak egyik emblematisz megjelölője is. Ugyanitt olvashatunk az ideológiailag talán felemásnak értelmezhető jelenségéről, a TUZEX üzletekről, ahol az oda eljutó szerencsésebb közönségnek külföldi eredetű vagy hazai, de exportra készített, tehát minőségileg élvezhetőbb termékeket lehetett vásárolnia. E fejezetének legvégén kifejezően kategorizálta az ételmezés üzleti polcokon való korabeli jelenlétét: léteztek a kaphatóak, a néha kaphatóak és amelyek állandóan hiányoztak.

A szocialista évtizedek alternatív ételbiztosítási formáit, tehát az üzleti vásárláson kívülieket járja körbe hetedik fejezetében. Egyike volt az az önellátói forma (samozásobitelstvo) létezése, ami a mást szajkózó hivata-

los gazdasági struktúrában az ideológia ellenére is létezett és aminek keretén belül a lakosság pótolni tudta a mindennapok hiányzó ételmezereit. Egy 1984-ben végzett felmérés szerint a lakosság 70%-a rendelkezik ilyen házi gazdasággal (domáce hospodárstvo), ami tulajdonképp a lakóház melletti kertet jelentette. Ugyancsak a korszakban létezett az ún. háztáji gazdálkodás (záhuminekové hospodárstvo), minek keretében a szövetkezeti dolgozók juttatott földdarabon, saját részre termelhetek ételmezert. Ennek keretében valamiféle átmenet testesült meg az individuális kapitalista gazdálkodás és a kollektivizáló szocialista forma között, valamint nem mellékesen pszichológiai töltetet is hordozott, mondván, hogy a szövetkezeti dolgozók ezáltal enyhíthetik saját használatú föld utáni éhségüket, miáltal könnyebben meggyőzőhetőbbé váltak a szövetkezeti rendszerbe való betagozóadásba.

Külön fejezetben (8.) boncolgatja a megvalósult közétkeztetés szocialista formáit. A dolgozó nő, mint arról már szó esett, a lehető legnagyobb mértékben kívánták tehermentesíteni otthoni konyhai feladatokról. Részen ez is hozzájárult a közétkeztetés rendszerének kialakításához. A feladat fontosságát mutatta, hogy bekerült a Csehszlovák Kommunista Párt politikai programjába is. Az üzemi, iskolai étkezdék létrehozása a szocialista haladást kellett kifejezzék, természetesen központilag irányított formában működtetve; megállapított normák szerint berendezett étkezdékben, valamint megállapított normák mentén készített ételek kínálatával. Stoličná-Mikolajová frappáns megfogalmazása szerint e közösségi étkezdék hangulatára mindenki emlékszik, aki a kort megélte. Ebben a fejezetében szólaltat meg „szemtanúkat”, akik emlékeikből visszaidézzék le mind a közös étkezdék, mind a korszak egyéb szolgáltató intézményeinek – különféle besorolású vendéglőknek, kocsmáknak – a korra jellemző egyedi hangulatát, és amelyek közül nem keveset név szerint is kiemel vagy Pozsonyban, vagy Szlovákia más városaiban.

Ugyanebben a fejezetben szól az 1980-as években megjelenő és már nyugati étkezési stílust közvetítő hot dogosokról is, ahogy kitér a csehszlovák, benne a szlovák gasztronómia

útkereséseire, ami, mint megjegyzi, egybeesett a kulináris internacionalizációnak a hagyományos szlovák népi konyhai ételek újragondolására tett időszakával, melyben tulajdonképp már csak az étek neve maradt népi hangzású.

Munkája utolsó fejezeteként olyan, az 1970 előtt születettek bevonásával (2013–2014 közt) készült kutatás eredményeit ismerteti, ami arra irányult, hogy miként emlékeznek a szocializmus utolsó időszakából az élelmiszerek minőségére, beszerezhetőségükre; a mindennapi étkezésekre; és a különféle alkalmi étkezésekre.

A második világháborút követő időszak, minden megtorlás és elnyomás ellenére is, egyfajta modernizációs fázist indított el Szlovákiában. Az iparosítás területén megjramodó fejlődés a kisemberek számára munkát és megélhetést biztosított. Az 1948 után berendezkedő új politikai hatalom az élet minden zugában jelen kívánt lenni, ami alól az emberek étkezési szokásai sem képezhettek kivételt. Az élelmezés tekintetében olykor komoly hiányosságokkal teli kezdeti időszakot az 1970-es és 80-as évekre egyfajta minőségi változás váltotta fel, ahol a korábbi (mindenekelőtt város-falu viszonylatú) egyenlőtlenségek lassan kezdtek felszámolódni. Minden felsorolható negatívuma ellenére az objektív valóság azt bizonyította, hogy Csehszlovákiában a szocializmus utolsó évtizedében a lakosság ellátottsága jóval fejlettebb és változatosabb volt, mint a korszak más, a szocialista táborba tartozó országában.

Személyes adalékul még annyit, hogy az olvasók, ha csak részben is, de belekóstoltak a könyv lapjain megelevenedő korbá, bizonyára nosztalgiával idézik fel a kor étkezési vagy egyéb sajátos ízeit.

Baki Attila

Vörös Ferenc: Nyelvek és kultúrák vonzásában I–II. Személynevek a magyar nyelvterület északi pereméről. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2011/2013, 520 + 728 p.

Vörös Ferenc *Nyelvek és kultúrák vonzásában. Személynevek a magyar nyelvterület északi pereméről* című kétkötetes monográfiája

Családnév kutatások Szlovákiában (2004) című könyvének szerves folytatása és kiegészítője, hiszen ugyanannak a négy nyugat-szlovákiai településnek és időszaknak a keresztnevei állnak vizsgálati középpontjában. A szerző az állami anyakönyvezés kezdetétől (1895-től) 1999 végéig elemzi két csallóközi (Balony, Diósförgepatony) és két Nyitra-vidéki (Kiscétény, Nagycétény) település keresztnév-állományát. A korpusz 1895–1959 közötti része állami anyakönyvekből, 1960-tól egyházi és állami anyakönyvekből, valamint községi (önkormányzati) nyilvántartásokból származik. A kutatás mintegy tízezer névadatra épül: Balonyból 1539, Diósförgepatonyból 3095, Kiscétényből 729, Nagycétényből 4501 keresztnév állt Vörös Ferenc rendelkezésére, aki néhány alfejezetben két mátyusföldi községben (Alsó- és Felsőszeli) végzett személynévkutatásának eredményeit is közli, valamint az említett hat kutatópontról származó családnévanyagból is merít.

A vizsgált időszakban a településeken az anyakönyveket 1921 végéig (valamint 1938–1945 között) magyarul, 1922-től szlovákul vezették. Ettől kezdve többnyire szlovákos alakváltozatban jegyzik be az anyakönyvekbe a személyneveket, megváltozik a névsorrend és szlovákra fordítják azokat a keresztnéveket, melyeknek létezik metanyelvi párjuk (pl. *Erzsébet* → *Alžbeta*, *Ferenc* → *František*). Az államváltások következtében gyakran meg bomlott az összhang a bejegyzett névalak és a szóbeli, illetve írott (főképpen) informális névhasználat tekintetében. Az anyakönyvekbe hivatalosan szlovákul bejegyzett név sokszor eltért az újszülöttet bejelentő rovatban szereplő szülő, közeli hozzátartozó aláírásától. A magyar nemzetiségűek többnyire magyaros formában írták alá saját kezükkel az anyakönyvet. A szlovákiai magyarokra napjainkig jellemző a kettős személynévhasználat. E terminus a család- és keresztnévnek (egyes nyelvekhez kötődő) kétféle alakváltozatban való használatát jelöli. A hivatalos (formális) szintén a szlovákos névformák használata dominál, ekkor a névsorrend keresztnév + családnev, és a nő családnévéhez az -ová végződés kapcsolódik. A nem hivatalos (informális) szintén (írásban és élőnyelvben egyaránt) a

magyaros névformák kerülnek előtérbe, ekkor a névsorrend családnév + keresztnév, és a nők családnévéhez nem járul az -ová végződés (pl. *Ladislav Kiss : Kiss László, Katarína Kovácsová : Kovács Katalin*).

A könyv szerkezetileg öt nagyobb fejezetre oszlik: a 2011-es kiadásban három, a 2013-asban két fő fejezet található. A szerző az előszóban említi, hogy a kisebbségi helyzet névtani vonatkozásának alaposabb elemzésével és a kontaktológiai megközelítések árnyaltabb bemutatásával igyekezett mind teljesebbé tenni a vizsgálati módszereket (15. p.).

Vörös Ferenc az első fő részben (19–120. p.) általános kérdésekkel foglalkozik. Elsőként a 20. századi (Cseh)szlovákiában zajló személynévkutatásokat, a megjelent és kéziratban lévő vonatkozó publikációkat tekinti át. Az ezt követő alfejezetben a keresztnévvel összefüggő művelődéstörténeti kérdésekkel, a martirológiumokkal, az európai kultúrákban megjelenő pogány, keresztény és keresztségben elnyert nevekké ismerkedhetünk meg. A továbbiakban az anyakönyvezés sajátosságairól olvashatunk.

A második fő fejezet (121–426. p.) a keresztnév vizsgálatához alkalmazott tipológia általános jellemzőit mutatja be. Az elemzés során a dimenzionális megközelítés kerül előtérbe. Az idő, a tér és a társadalom dimenziója együttesen hat a névállomány alakulására.

A szerző az idő dimenzióján belül foglalkozik a nevek korszakolásával, a keresztnév morfológiai, hang-, funkció- és jelentésváltozásaival, az etimológiai és névélettani szempontokkal, a névdivattal. A korszakolást ismertető részben a szlovákiai magyarsággal kapcsolatos statisztikai, demográfiai adatok (nemzetiség és anyanyelvi hovatartozás, szlovákiai magyar települések nemzetiségi összetétele, korfa, felekezeti megoszlás) változásait is közli. A kontaktológia tükrében vizsgált etimológiai szempontoknál a magyar > szlovák, illetőleg szlovák < magyar irányú névkölcsönzésekkel, a magyar és szlovák nyelv Trianon előtti és utáni viszonyával, valamint a keresztnév eredetrendszerével, etimologikus előzményeivel, közsói jelentésével foglalkozik, s a nevek átvételével, keletkezésével kapcsolatban megkülönböztetett figyelmet szen-

tel az a-ra végződő keresztnév kérdéskörének. Az idő dimenzióján belül legrészletesebben a névélettani szempontokat tárgyalja (kisebbségi keresztnévhasználat, névjog, a névvaltoztatás és névhelyreállítás elvi és gyakorlati kérdései, névörökítés, törvénytelen gyermekek keresztnéve, halva született gyermekek, az ikrek névadása).

A tér dimenziójához sorolja a nyelvföldrajzi, dialektológiai, areális szempontokat; foglalkozik a névkontaktológia (névkölcsönzések, névkiegészítők), a keresztnév metanyelvi párosításának elvi és gyakorlati kérdéseivel. A magyar–szlovák keresztnévpárok tárgyalásánál négy fő kategóriát különít el: neutrális nevek, metanyelvi párok; csak a magyar, illetve csak a szlovák névkincsben meglévő lexikai egységek. Ebben az alfejezetben a szerző megemlíti, hogy a közeljövőben megfelelő számítógépes szoftver segítségével szeretné elkészíteni a magyarországi keresztnévállomány kartografikus leképezését (316. p.).

A társadalom dimenzióján belül veszi figyelembe a vallási, felekezeti és névrendszertani szempontokat. Ismerteti az egyháznak a keresztnévadásra gyakorolt hatását, a különböző felekezetek névhasználatának jellemzőit, a nyitott és zárt névrendszereket az európai és más kultúrkörökben, az egy- és többemlű névrendszer sajátosságait.

A második fő fejezet végén a névgyakorissággal mint leggyakrabban alkalmazott elemzési szemponttal foglalkozik, mely a nevek előfordulását tárja fel az adott korban és földrajzi egységben. A mennyiségi mutatók és a névdivat összefüggéseit ábrák segítségével vizuálisan is szemlélteti.

A harmadik főbb rész (427–517. p.) a kutatópontokat, forrásokat és a korpusz általános jellemzését mutatja be. Elsőként a négy nyugat-szlovákiai település statisztikai adataival, az etnikai-nemzetiségi viszonyok (1880–2001 közötti) alakulásával, a népszámlálással összefüggő egyéb adatokkal (korfák és korcsoportok, felekezeti hovatartozás, foglalkozás, iskolai végzettség, születésszámok), földrajzi sajátosságaival ismerkedhetünk meg. Balony és Diósförgepatony a kompakt magyar nyelvterületen található, Kis- és Nagycétény a magyar–szlovák nyelvhatáron. Balonyban, Diósförgepatonyban,

Nagycétényben a lakosság döntő többsége magyar nemzetiségű, Kiscétényben a lakosság nagyobb része Trianont megelőzően magyar kötődésű volt, de az idők során nyelvet és identitást váltott, elszlovákosodott. A 20. században végbemenő történelmi sorsfordulók, politikai korszakok befolyásolták a (Cseh)szlovákiában élő magyarság életét és névhasználatát is. A szerző a források tükrében jellemzi a kutatás során összegyűjtött korpuszt. Foglalkozik az anyakönyvekben előforduló névegyüttesekkel az újszülöttek, szülők, leányanyák, özvegyek kapcsán, valamint a keresztnévet bejelentők autográf aláírásaival.

A második kötetben található terjedelmes negyedik fő fejezetben (9–678. p.) Vörös Ferenc az összegyűjtött keresztnévállományt veti tüzetes vizsgálat alá. Elsőként a keresztnévek megterheltségével kapcsolatos adatokat veszi számba diakrón és szinkrón megközelítésben. A keresztnévek megterheltségének dinamizmusát nemenkénti bontásban (ábrák segítségével is) szemlélteti. Településenként táblázatba foglalva mutatja be a forrásokban szereplő leggyakoribb 15–20 keresztnévet. A névdivat változásaira, a leggyakoribb keresztnévekre a 20. század végéről és a 21. század elejéről származó magyarországi (2002–2007), szlovákiai (1995–2000) és csehországi (1999–2007) névstatisztikák alapján is rámutat, melyeket összeveti a nyugat-szlovákiai településeken tapasztalható eredményekkel.

A második kötet legterjedelmesebb alfejezete a névdivattal foglalkozik (30–651. p.). A szerző betűrendbe szedve felsorolja mind a négy kutatóponton a vizsgált időszakban adatszolgáltatott összes keresztnévet, megjelölve az első előfordulásának dátumát (75–94. p.), s azt, mely nevekkel bővült az egyes korszakokban a nevek állománya.

Vörös Ferenc a vizsgált időszakot (1895–1999) hét korszakra bontja, s az egyes korszakokon belül településenként vizsgálja a keresztnévállomány sajátosságait. Az elemzési szempontok minden korszakban azonosak. Településenként bemutatja az adott korszakban előforduló férfi- és női keresztnéveket. Az alfejezetek elején diagramokban közli az egyes nemzedékek szerint (apák/fiúk, anyák/lányok) a leggyakoribb nevek %-os megoszlását (a keresz-

nevek mellett fel lehetett volna tüntetni a számszerű előfordulásukat is), majd az alfejezetek végén felsorolja (a számszerű, illetve %-ban megadott előfordulással együtt) azokat a keresztnéveket, melyeket az adott korszakban nem vett fel a diagramokba. Az egyes korszakok jellemző, gyakrabban előforduló keresztnévei közül kiemel néhányat, és azokat részletesebben tárgyalja. Táblázatban összefoglalja az adott keresztnév nemzedékek szerinti előfordulását a vizsgált településen és a hét korszakra bontott időszakban. Áttekinti az adott keresztnév divatjának változását az idők során az egyéb vonatkozó (történeti és 21. századi keresztnévanyagot feldolgozó) névtani munkák, illetve a magyarországi (több esetben ismerteti a név gyakoriságának korosztályos megoszlását a 2007-es országos korpusz segítségével), szlovákiai, csehországi névstatisztikák alapján is. Gyakran összeveti a négy nyugat-szlovákiai kutatóponton tapasztalt eredményeket. Az ún. naptármódszert is alkalmazza, megvizsgálja, hogy melyik szent ünnepe (az egyes névünnepeket részletesen ismerteti) befolyásolhatta a névadást, s diagramok segítségével is bemutatja az adott keresztnév félhavasokénti eloszlását. Minden korszakban rámutat a névöröklések arányára, s érinti a felekezeti hovatartozás és névhasználat közötti összefüggéseket is.

A szerző a negyedik fő fejezet 3–8. alfejezetében (651–678. p.) a négy nyugat-szlovákiai településen összegyűjtött korpusz alapján vizsgálja a keresztnévek nyelvi alkatát, anyakönyvi bejegyzésmódját, az autográf aláírásokat, a felmenőkről való névöröklést, az elhalt gyermek nevének újbóli anyakönyveztetését, a többes keresztnéveket, az ikrek névadását.

A téma feldolgozásmódja aprólékos, részletekbe menő. Az adatgazdag, terjedelmes kétkötetes kiadványban szereplő ábrák (315 darab) és táblázatok (201 darab) szemléletesebbé teszik az eredmények bemutatását. Vörös Ferencnek névtanban való jártasságát bizonyítja a könyvben található hivatkozások nagy száma és az ötödik fő fejezetben szereplő felhasznált szakirodalom-jegyzék (679–727. p., 818 tétel), amely jó forrásanyagul szolgálhat a jövőben a téma iránt érdeklődő kutatók számára.

Bauko János